

VLADIMÍR GONĚC

K MÍSTU A VÝZNAMU ZÁVĚRŮ VII. KONGRESU KOMUNISTICKÉ INTERNACIONÁLY PRO REVOLUČNÍ HNUTÍ V POBALTÍ

V rámci studia revolučních procesů druhé etapy všeobecné krize kapitalismu zůstává u nás poněkud stranou fenomén revolucí v Pobaltí v roce 1940. Snad je to pro podstatu zastírající termín obnova sovětské moci, spojený s těmito revolucemi a mohoucí vyvolat zdání, že jde o naplnění něčeho, co již bylo po dvacet let předurčeno, snad nepatříčně působilo podvědomé spojování rozsahu teritoria s významem událostí na něm proběhlých. Revolucím v Pobaltí je však třeba přiznat jejich místo jakožto prvních revolucí, které ve druhé etapě všeobecné krize kapitalismu vyústily v socialistické proměny. Tyto revoluce pod vedením komunistických stran rovněž znamenají výsledek tvůrčí aplikace nové strategické linie mezinárodního komunistického hnutí, přijaté VII. kongresem Komunistické internacionály; také v tomto smyslu pak revoluce v Pobaltí představují první zdařilé dovedení této linie až k socialistické přestavbě společnosti.

Komunistické strany Estonska, Lotyšska a Litvy se formovaly v průběhu roku 1920 jako samostatné sekce Komunistické internacionály na bázi pozůstatků místních bolševických organizací v souvislosti s vítězstvím kontrarevoluce a vznikem samostatných buržoazních států.¹ Již tento vznik byl poznamenán krajně nepříznivými poměry bílého teroru, hromadnou fyzickou likvidací aktivistů revolučního hnutí a současně emigrací tisíců dalších revolucionářů na sovětské území, což celkově znamenalo oslabení revolučního jádra a objektivní předpoklad pro oslabení jeho spojení s masami.

K narušení spojení s neproletářskými vrstvami pracujících přitom došlo ještě v předchozí etapě v důsledku některých přeháhlených opatření

¹ K vývoji komunistických stran a k celkovému vývoji pobaltských zemí v mezinárodním období viz: *Očerki istorii Kommunističeskoj partii Estonii II*, Tallin 1963; *Istorija Estonskoj SSR III*, Tallin 1974; *Istorija Latvijskoj SSR III*, Riga 1958; A. Drizul, *Očerki istorii rabočeogo dviženija v Latvii 1920–1940 gg.*, Moskva 1959; S. A. tamukas, *Kompartija Litvy v bor'be za sovětskiju vlast*, Moskva 1961; *Istorija Litovskoj SSR*, Vilnius 1978 aj.

v samotné politice sovětské moci, zvl. v agrární otázce.² S defenzívou a potlačením sovětské moci v Pobaltí dochází k dalším negativním změnám v politickém vědomí mas; jejich dezorientaci prohloubila politika kontrarevolučních režimů, příznačná spojením bílého teroru s nacionalistickou demagogií, se zdánlivě radikálně agrární politikou a se zapojením špiček sociální demokracie do mocenského systému. Přes všechny překážky dokázali komunisté v Pobaltí dosáhnout v první polovině 20. let významných dílčích úspěchů, mj. v Estonsku vybudovat Estonskou nezávislou socialistickou stranu jakožto masovou legální revoluční proletářskou stranu.

Počátek etapy relativní stabilizace kapitalismu (který pro Pobaltí představuje rok 1925) však přináší další zhoršení podmínek pro činnost zdejších komunistů; vedle jevů známých z jiných zemí dochází v Pobaltí k dalším vlnám otevřeného teroru proti aktivistům proletářského hnutí, v nejlepších případech jsou pak tito aktivisté hromadně vysídlováni do venkovských oblastí. K tomu se druží důsledky procesu desindustrializace ve snížení celkového počtu proletářů, nevýrazněji v největších centrech, což vše vedlo k narušení masové základny revolučního hnutí a zvl. k oslabení revoluční základny v centrech. Od roku 1925 také dochází ke značnému posílení pozic sociální demokracie v Estonsku a Lotyšsku a zvýšení vlivu klerikálů na litevské pracující. Z bezpečnostních důvodů se uskutečnil přesun ústředních orgánů komunistických stran z Pobaltí na sovětské území. To vše posléze přivedlo ke zvýšení míry izolace komunistických stran od mas a rovněž míry odtrženosti jejich vedení od členské základny. Celá tato situace v Pobaltí pak vytváří mj. mimořádně příznivé objektivní předpoklady pro projevy sektářských tendencí.

Ty velmi ostře vystupují ještě počátkem 20. let mj. v odmítání boje za každodenní aktuální požadavky pracujících a v nejextrémnější podobě pak např. mezi estonskými komunisty ve skupině kolem J. Palvadre (bývalého velitele estonských jednotek Rudé armády) a J. Ikmelta (bývalého člena Rady Estonské pracovní komuny), odmítající vůbec existenci Komunistické strany Estonska jako sekce K1 i její práci na území Estonska a hlásající jako jednu z verzí teorie exportu revoluce nutnost obnovit sovětskou moc v Estonsku výhradně na základě útoku Rudé armády.³ Tyto krajní elementy byly sice potlačeny, avšak nikoli likvidovány a negativně se projevovaly ještě ve 30. letech, mj. i v osočování poctivých funkcionářů KS Estonska ze spolupráce s tajnou policií apod.

V bojích o linii komunistických stran v Pobaltí zdravé síly prosazují v dílčích směrech postupně svou linii; mj. se projevuje snaha vyrovnat se s odkazem VŘSR a kriticky zhodnotit zkušenosti sovětské moci z roku 1919 v Estonsku, Lotyšsku a na Litvě. Tak mj. dochází k uznání jednotlivých nedopatření v řešení otázky spojenců proletariátu a zvláště k přehodnocení linie v agrární otázce. Přitom však hodnocení odkazu VŘSR se nevyhnulo schematicismu, sklouzávání do pouhého srovnání rozdílnosti linií

² Blíže viz V. Goněc, *Vznik sovětské moci v národnostních a okrajových oblastech Ruska*, in: *60 let SSSR*, Brno 1982.

³ *Očerki istorii Kom. partii Estonii II.*, 21–22, 151–153.

bolševiků ve vlastním Rusku (jakožto úspěšné) a bolševiků v Pobaltí (jakožto neúspěšné); zjevně málo uvědomován byl princip činnosti pobaltských bolševiků z let 1917 a 1919, tj. vycházet z konkrétního rozboru místní a dobové situace a výsledků konkrétní práce s masami. Naopak se projevovala podvědomá iluze, jako by bylo možno znovu dospět ke kvalitě roku 1919, dokonce i iluze, jako by vědomí mas bylo stejně zralé jako tehdy před cca deseti lety a konflikty stejně vyhoceny (a jen násilně skryty pod trvalým tlakem buržoazní moci). Ztrácela se ze zřetel nutnost hledat konkrétní přístupy k přechodu k socialistické revoluci v Pobaltí.

Tak vrcholné orgány komunistických stran Estonska, Lotyšska i Litvy ve druhé polovině 20. let přijímají dokumenty nesené snahou rozšířit vliv komunistické strany a to i na neproletářské vrstvy pracujících, zároveň však striktně vytyčují, že jediným východiskem je urychlené nastolení diktatury proletariátu v podobě sovětské moci. Ošemetnost takovéto linie vystupovala v dané době zvlášť na Litvě; IV. konference KS Litvy v září 1927 (tj. devět měsíců po fašistickém převratu) důrazně odmítla ideu antifašistické lidové revoluční vlády, ztotožnila antifašistický převrat s proletářskou revolucí; fašistický režim měl být bezprostředně vystřídán diktaturou proletariátu.⁴ Hlásání ideje diktatury proletariátu se zapomnělo spojovat s otázkou revoluční situace, přecházelo až v abstraktní ohánění se sovětskou mocí a do pozadí ustupovala otázka, jaké dát masám konkrétní dílčí východisko z aktuálních těžkostí a jak je konkrétně aktivizovat. Na adresu uvedených tezí IV. konference Z. Angarietis (představitel KS Litvy v Exekutivě KI) v roce 1935 prohlásil, že byly nesprávné, oslabil vliv strany, povzbudily sektářské tendence a ztěžovaly boj za vytvoření antifašistické fronty.⁵ Obdobně to platí i pro obě další komunistické strany v Pobaltí. Sektářské tendence pak znovu sílí na přelomu 20. a 30. let, za již zmíněné situace hospodářské krize. Tyto tendence mj. dokázaly pohrbit zárodek správné linie, který se projevil v rámci KS Estonska, linie prosazování dílčích požadavků ve směru postupné demokracie a likvidace ohnisek fašismu.⁶

Za hospodářské krize se pak zvlášť výrazně projevil protiklad mezi živelnou radikalizací mas a reálnou schopností komunistických stran v Pobaltí tyto masy organizovat. Uvědomění si této situace pak motivuje pobaltské komunisty k usilovnému hledání nové linie, provázené úpornými boji s nositeli nereálných představ. Přitom řada kritických tezí vyslovených v referátu W. Piecka na VII. kongresu KI platí i na adresu komunistických stran Estonska, Lotyšska a Litvy.⁷ V souladu s tezemi lze uvést, že posléze se projevila i nedostatečná analýza zdrojů a projevů fašismu i mechanické převzetí teze VI. kongresu KI, že buržoazie se snaží

⁴ *Socialističeskije revoljucii 1940 g. v Litve, Latvii i Estonii. Vosstanovlenije sovětskoj vlasti*, Moskva 1978, 163–164.

⁵ *Tamtéž*, 164.

⁶ Ch. A. Lebbin, *Kommunističeskaja partija Estonii v bor'be protiv reformistskoj dějatělnosti melkoburžuaznych partij*, Tallin 1972, 115.

⁷ Srv. VII. kongres Komunistické internacionály a boj proti fašismu a válce. *Dokumenty*, Praha 1978, 46–114.

stále více přecházet k fašistickým metodám vlády; fašismus se hledal i tam, kde nebyl, naopak reálné zdroje se podceňovaly, což dezorientovalo jak masy, tak i členskou základnu komunistických stran. V Lotyšsku se např. všechny vlády před fašistickým převratem označovaly za fašistické; podobné tendence se objevují i v Estonsku.

V důsledku krize radikalizované masy přitom potřebovaly pevné vedení a jasnou orientaci. Organizační struktura a početnost komunistických stran v Pobaltí těmto nárokům neodpovídala a sektářské živly překážely nápravě. Záporně se projevoval i fakt, že vedoucí orgány komunistických stran sídlily v zahraničí, neměly dostatečné spojení a dostatečně aktuální přehled o situaci v zemi; současně v zájmu uchránění nejlepších kádrů strany se již od poloviny 20. let často na organizační práci vysílali nezkušení členové, kteří navíc v důsledku víceleté emigrace ztratili kontakt s domácím vývojem. A tak se opět nedostává patřičné náplně úkolu včasného vytyčování hesel, která by masy mobilizovala v dané etapě boje, a převažuje znovu představa, že stačí propagovat sovětskou moc a vysvětlovat masám program, který komunisté realizují po dobytí moci.⁸ Proto ta část mas, která dosud nebyla schopna akceptovat perspektivu sovětské moci, zůstávala mimo dosah komunistů, ač byla odhodlána vystupovat proti tlaku kapitálu i proti nebezpečí války a ač mohla být zapojena i do boje proti fašismu. S početností, politickou nepevností a dezorientací a současně radikalizací zvl. neproletářských složek pracujících mas pak vzrůstá nebezpečí, že tyto masy budou zneužity fašisty. Mimořádné názory to ukázaly v Estonsku výsledky referenda o návrhu nové ústavy, předloženém fašistickým hnutím tzv. vapsů, když hlasy pro návrh vapsů trojnásobně převážily nad hlasy zamítavými. Nakonec samotný fašistický převrat v březnu 1934 zaskočil KS Estonska, stejně jako Lotyšska v květnu téhož roku; KS Litvy pak nedosáhla účinných protiakcí vůči nové etapě fašizace v polovině 30. let.

Radikalizace mas způsobená krizí se ještě prohlubuje s příchodem fašismu k moci v Německu; v důsledku toho zároveň ty fašistické kruhy, které měly příliš zjevné vazby na Německo, prudce ztrácejí na popularitě. Další radikalizaci a politickou diferenciaci vyvolaly samy převraty v Lotyšsku a Estonsku a zhoršení mezinárodního postavení Litvy v důsledku německo-polského sblížení. Na tomto základě se v Pobaltí živelně formují zárodky pro široké hnutí proti fašismu, za demokratické přeměny a za odvrácení nebezpečí agrese. Zvlášť intenzivně probíhala ideově-politická diferenciacie v řadách sociální demokracie a s ní spjatých odborových, mládežnických a dalších organizací v Lotyšsku a Estonsku. Jejich tradičně silná levá křídla stále jednoznačněji přecházejí k revoluční linii, osamostatňují se, přecházejí do ilegality a vyvíjejí iniciativu pro akční jednotu s komunisty. V případě Litvy (se slabou sociální demokracií) se projevují významné tendence doleva v členské základně a zvl. v mládežnické organizaci lidovců a částečně i křesťanských demokratů.

Vztah komunistických stran v Pobaltí k sociální demokracii a vůbec pracujícím, kteří se v předcházejícím období dostali do vlivu reformismu, je pak v etapě do VII. kongresu KI problémem, který zvlášť komplikoval právě načrtnutou situaci. Jejím správnému zhodnocení a využití bránily sektářské elementy, na jejichž adresu plně platí závěry VII. kongresu KI

(na základě vystoupení J. Dimitrova), že v dané etapě nejsou již dětskou nemocí, nýbrž zakořeněným neduhem a současně hlavním nebezpečím.⁹ Na omluvu komunistů v Pobaltí je však třeba uvést, že jejich původní hodnocení sociální demokracie jakožto objektivně maloburžoazní strany se přeformovalo pod vlivem teze EKI, že specifickou formou fašismu v zemích se silnými sociálně demokratickými stranami je sociálfašismus.¹⁰ Výrazně působila rovněž skutečnost, že sociálně demokratické strany v Pobaltí spadaly mezi nepravivější strany v rámci Socialistické internacionály a také fakt, že pravicoví předáci těchto stran podrželi či našli svá teplá místa i v rámci fašistických režimů a pravicové vedení Estonské socialistické dělnické strany dokonce vydávalo výzvy k členstvu, aby plně podpořilo nový režim. Tak KS Estonska již od října 1929 bez jakkoli diferencovaného přístupu označuje celou Estonskou socialistickou dělnickou stranu za sociálfašistickou a prohlašuje ji za objekt hlavního úderu.¹¹

Postoje tohoto typu tak výrazně ztěžovaly uplatňování taktiky jednotné fronty a sjednocování antifašistických elementů vůbec a jak uvedl G. Dimitrov a rovněž rezoluce k jeho zprávě na VII. kongresu KI, dokonce objektivně vedly k pasivitě vůči fašismu.¹² V řadách komunistů přežívala tendence zapojovat do jednotné fronty pouze ty, kdo souhlasili s okamžitým rozvinutím boje za diktaturu proletariátu a nastolení sovětské moci; přetrvávala nedůvěra k radikalizující se členské základně sociální demokracie a reformistických odborů a panovaly rovněž obavy ze vstupu bývalých reformistických dělníků do komunistické strany. Podobně byl motivován i původní vztah jak k Socialistické dělnicko-rolnické straně v Lotyšsku, tak k Marxistickému sjednocení pracujících v Estonsku; obě tyto strany vzniklé z levice sociální demokracie, ač přijaly principy boje za diktaturu proletariátu a přicházely s iniciativou formování jednotné fronty, byly zpochybňovány; odmítání spolupráce s nimi bylo zdůvodňováno tezemi, že není přijatelná existence další ilegální revoluční proletářské strany apod.¹³ Změny linie vůči oběma stranám přicházejí až od druhé poloviny roku 1934, zjevně již v souvislosti s přípravou VII. kongresu KI. V lotyšském případě byla v listopadu 1934 uzavřena dohoda o akční jednotě, jejímž jádrem však nadále bylo uznání diktatury proletariátu za jediné východisko; dohoda přitom obsahovala již významné teze o společném boji proti pronásledování všech antifašistů, proti zradě národních zájmů Lotyšska, za odhalování hitlerovské orientace vládnoucí kliky apod.¹⁴ V případě Estonska již srpnová konference KS Estonska r. 1934 nařídila ústřednímu výboru jednat o společných akcích jak se sociální demokracií, tak s Marxistickým sjednocením. Kontakty s Mar-

⁸ Příznačný je např. manifest „Ke všem občanům Estonska“ z března 1932. *Očerki istorii Kom. Partii Estonii II.*, 252–254.

⁹ *VII. kongres Komunistické internacionály a boj . . .*, 176, 360.

¹⁰ *Kommunističeskij internacional*, Moskva 1969, 306–308.

¹¹ Ch. A. Lebbin, *Kom. partija Estonii . . .*, 115, 118.

¹² *VII. Kongres Komunistické internacionály a boj . . .*, 361.

¹³ A. A. Drizul, *Latvija pod igom fašizma*, Riga 1960, 96–103; *Očerki istorii Kom. partii Estonii II.*, 284.

¹⁴ A. Drizul, *Očerki istorii rabočego dviženija . . .*, 139–140.

xistickým sjednocením však začaly až v říjnu a vlastní jednání o akční jednotě proběhlo až v červenci 1935, tj. již bezprostředně před VII. kongresem KI.¹⁵ Podobně i litevští komunisté přes značné úspěchy dosažené v r. 1934 si uzavírali mnohé cesty k masám nepružným vztahem k těm, kdo se sami snažili o aktivní antifašistický boj, avšak dosud se nevyrovnali s otázkou diktatury proletariátu.

Ještě těsně před VII. kongresem činí polsko-pobaltský oblastní sekretariát KI další zásadní krok ke kvalitativní proměně dosavadní aktivity komunistů v Pobaltí a to vydáním dokumentu „O úkolech komunistických stran Pobaltí v boji proti nebezpečí války a agresivním plánům hitlerismu“. V něm bylo vytyčeno jako hlavní úkol komunistických stran vytvoření antifašistické lidové fronty proti nebezpečí nacistického útoku, proti prohitlerovské politice fašistických vládnoucích kruhů v Pobaltí, na obranu nezávislosti a samostatnosti svých zemí.¹⁶

Zůstala však otevřená otázka, jak zabezpečit splnění tohoto úkolu, dále zvl. otázka, jakým způsobem skutečně aktivizovat a organizovat nejširší masy, a současně otázka, jak organizovat samu komunistickou stranu, aby se s těmito nároky úspěšně vyrovnala; bylo nutno najít za dané konkrétní situace adekvátní postoj vůči reformistickým organizacím a jejich členům; přetrvávající kladení diktatury proletariátu jakožto jediného východiska vzbuzovalo otázku, jakou cestou této diktatury dosáhnout, spolu s tím vystupuje problém, jakou konkrétní náplň má mít antifašistický převrat.

Východisko přináší jednání VII. kongresu KI, na němž také zástupci komunistických stran Litvy, Lotyšska a Estonska podali důkladnou analýzu a sebekritiku výše uvedených opatření i nedopatření dosavadní etapy. Pro komunisty v Pobaltí mělo z průběhu a závěrů jednání kongresu mimořádný význam především vytyčení úkolu rozvinutí masových akcí s tím, že v této aktivizaci mas nutno vycházet z jejich úrovně bojeschopnosti a z jejich úrovně politického vědomí a postupně je na cestě boje vychovávat a pozvedat na vyšší úroveň, přičemž mají být takto aktivizovány i základní masy pracujícího rolnictva a městské maloburžoazie. Neméně významný byl úkol využívat taktiky trojského koně vůči fašistickým organizacím, převádět jejich členskou základnu na svou stranu, dále úkol organizačně a kádrově upevnit komunistické strany, aby byly schopny se vyrovnat s novými úlohami, úkol přeměny Rudé pomoci v masovou organizaci, úkol vytváření masové antifašistické mládežnické organizace, úkol dosažení odborové jednoty atd. Zásadní důležitosti nabývalo rovněž vytyčení perspektivy mocenského zvrátu vytvořením vlády jednotné fronty, popř. antifašistické lidové fronty a specifikace této perspektivy pro země fašistické diktatury spojením procesu svržení fašistické moci s nastolením vlády demokratické diktatury dělnické třídy a rolnictva.¹⁷ Stejně inspirativní byly i další dokumenty orgánů KI rozvíjející linii VII. kongresu, jako např. nová konkretizace úkolů lidové fronty v rezoluci předsednictva EKI o otázce hrozby války z dubna 1936;

¹⁵ Ch. A. Lebbin, *Kom. partija Estonii...*, 164, 167.

¹⁶ *Socialističeskije revolucii 1940 g...*, 175.

¹⁷ *VII. kongres Komunistické internacionály a boj...*, 115–214, 333–342, 347–363.

nakolik bylo Pobaltí nejen oblastí fašistických diktatur, ale i oblastí hrožící agrese ze strany Německa popř. Polska, stala se pro zdejší komunisty významným vodítkem teze, že demokratizace režimů a demokratizace armády s vyloučením fašistických a dalších reakčních živlů, spojená s uspokojením aktuálních požadavků pracujících, posilují obranyschopnost národa a že za bezprostřední hrozby fašistické agrese je třeba usilovat o vytvoření vlády lidové jednoty, která podnikne opatření k obraně na základě zajištění kontroly země organizovanými masami.¹⁸ Takové pojetí vlády lidové jednoty vyznívalo pro situaci v Pobaltí jako zvláště příznivé a reálné východisko a současně mělo představovat moc, která může otevřít cestu k socialistické etapě revoluce.

Samozřejmě naplnit linii VII. kongresu bylo možno jen postupně, sladěním kvalitativního rozvoje revolučního subjektu a jeho jádra s vývojem objektivní situace. Komunistické strany v Pobaltí se přitom významně opíraly o konkrétní pomoc a rady představitelů KI, např. G. Dimitrova, W. Piecka. D. Manuil'ského, B. Šmerala, B. Kuna, O. Kuusineny apod. Základní úkoly měly pak být realizovány ve sledu: prvotní reorganizace a upevnění komunistických stran, dále vybudování a rozvinutí jednotné fronty dělnické třídy jako jádra lidové fronty, k níž se posléze mělo dospět.

Důkladná organizační a kádrová přestavba a upevnění komunistických stran vystoupily v Pobaltí v konfrontaci se závěry VII. kongresu jako *conditio sine qua non*. Bylo nutno především potlačit levicově oportunistické živly; v KS Lotyšska se tyto živly staly (spolu s tlakem tajné policie) dokonce příčinou hluboké krize strany, kterou bylo možno řešit pouze rozpuštěním ústředních orgánů i většiny místních organizací počínaje Rigou a rozsáhlou čistkou v letech 1936–1938.¹⁹ Dochází k přijímání nových programů a organizačních statutů komunistických stran, prohloubení akceschopnosti napomohlo rovněž přesídlení ústředních orgánů přímo na území jednotlivých republik. V aktivitě komunistických stran se začalo zásadně vycházet z principu, dokud většina lidu nestojí za požadavkem sovětské moci, půjde strana společně s těmi silami, které jsou schopny bojovat za demokratické svobody a národní zájmy země. Neefektivněji dokázala v této etapě pracovat KS Litvy, která již v létě 1936 dosáhla položení základů lidové fronty (zde se však odráží i vyšší míra nebezpečí fašistické agrese než v Estonsku a Lotyšsku). Ve všech třech zemích se uplatňuje taktika postupného pronikání do všech organizací, kde se nacházejí masy, taktika snahy o získání všech organizací, které jsou omezovány fašistickým režimem, a rovněž pozůstatků organizací režimem zakázaných.

Uplatňováním linie VII. kongresu se průběžně hodnotilo, na jeho základě se upřesňovala linie KS. Významné jsou např. závěry ÚV KS Litvy z léta 1937, které vyzvedly především, že KS ve své aktivitě musí ještě plněji odrážet všenárodní zájmy a tužby litevského lidu, náležitě vyzvedat nutnost obrany státní nezávislosti a svobody, respektovat konkrétní každodenní zájmy různých vrstev pracujících, mj. reflektovat, že většina pra-

¹⁸ *Tamtéž*, 406.

¹⁹ Blíže viz *Za pravil'noje osvěščenije istorii Kompartii Latvii*, *Kommunist*, 1964, č. 12, s. 67–68.

cujících jsou věřícími katolíky a že naprostou většinu obyvatelstva tvoří rolníci. KS Litvy měla intenzívně objasňovat, že spojenectví se SSSR by odpovídalo nejen sociálním zájmům pracujících, nýbrž i národním zájmům Litvy, měla odhalovat fašistickou kliku nejen jako třídního nepřitele, ale jako zrádce národních zájmů.²⁰

Předpoklady formování antifašistické lidové fronty doznávají nové kvality zvl. od roku 1938 s ostrým nárůstem nebezpečí agrese vůči Pobaltí. Komunisté se ve věci lidové fronty zaměřují na budování shora i zdola a za dané situace, nakolik hrozba agrese průběžně vzrůstá a nakolik se projevují kapitulantské tendence vládnoucích kruhů, je vyzvedán úkol orientovat formování lidové fronty především jako fronty nezávislosti s co možná nejširším sociálně politickým záběrem. Tak i vůči samotným domácím fašistickým kruhům se měla vést politika získávání těch sil, které chtějí skutečnou obranu nezávislosti a svobody země. Avšak jakmile se fašistické režimy dostávají v Pobaltí do krize, přicházejí jim na pomoc bývalí představitelé ostatních (rozpuštěných) buržoazních popř. i maloburžoazních stran. Hnutí lidové fronty se tak kvalitativně proměňuje, využítí při budování lidové fronty cesty shora se stává nereálným, přičemž se ovšem zachovávají původní hesla fronty; zároveň se v ní může konsolidovat vedoucí úloha komunistů.

Politické konflikty v Pobaltí se nakonec na sklonku roku 1939 vyhroccují zvl. kolem otázky poměru k SSSR a k uplatňování mezitím pod tlakem mas uzavřených paktů o vzájemné pomoci se SSSR. Nejen kruhy bezprostředně svázané s režimem, ale prakticky buržoazie jako celek zjevně či skrytě vystupuje proti plnění paktů se SSSR a za nejužší vazby na Německo. Naopak lidové masy vystupují za svědomité plnění paktů se SSSR, v němž vidí hlavního garanta uchování nezávislosti a zajištění bezpečnosti. Takto se nakonec objektivně utvářel již na cestě k antifašistickému převratu tábor socialistické revoluce, ač si tuto perspektivu zatím zdaleka neuvědomovaly všechny jeho složky. Antagonismus mezi vrstvami fašistů a národních zrádců jdoucích na ruku nacistickému Německu a mezi vrstvami, kterým šlo o demokratizaci a o zajištění národní svrchovanosti a zabezpečení obrany vlasti, postupně objektivně splývá s antagonismem mezi buržoazií, již šlo o uchování svého postavení i za cenu zrady národních zájmů, a mezi nejširšími masami pracujících, bojujících za zlepšení svého sociálního postavení. Tak boj za demokratizaci a národní záchranu nabýval objektivně antikapitalistického charakteru.

To vše nachází odraz ve změnách programové linie komunistických stran pobaltských zemí na sklonku roku 1939. Agitace komunistů mj. poukazuje na fakt mezinárodní izolace pobaltských režimů i místní buržoazie jako celku.²¹ Účast jakýchkoli buržoazních politických uskupení v lidové frontě se považuje za neúčelnou, rozšiřování a upevňování lidové fronty se má dít pouze cestou zdola. Výrazně přiblížená perspektiva socialistické revoluce je přitom nadále pojímána prostřednictvím linie základní demokratizace se svržením fašistické moci, s využitím momentální

²⁰ S. A t a m u k a s, *Kompartija Litvy v bor'be . . .*, 146–150.

²¹ *Socialističeskije revoljucii 1940 g. . .*, 237.

dezorientace buržoazie a s využitím rozvratu státní moci, který je třeba dovést do kvality izolace buržoazie od státního aparátu. Na cestě základní demokratizace země mělo být upevněno spojení s maloburžoazními masami, které rovněž požadovaly svržení fašismu, avšak nebyly zatím připraveny pro socialistické přeměny. Pojetí linie demokratizace země jakožto základního východiska pro splnění požadavků širokých mas včetně nezávislosti a obranyschopnosti se stává jádrem obsahu množících se letáků, petičních akcí, provolání a dalších dokumentů komunistických stran v Pobaltí v průběhu první poloviny r. 1940.²² V důsledku zdařilého rozvinutí aktivity lidové fronty byly posléze za kulminující krize fašistických režimů nastoleny v červnu 1940 v Pobaltí lidové vlády.

Při likvidaci fašistického režimu sama důsledná demokratizace může dospět k opatřením, která výrazně podlamují samotný kapitalistický systém. Nakolik pak v Pobaltí buržoazie byla spjata s fašistickým režimem prakticky jako celek, muselo takovéto podlomení zasáhnout zvlášť hluboko. V rovině státní moci tak např. lidové vlády neprováděly přímou likvidaci dosavadního státního aparátu. V Lotyšsku byla např. do přijetí nové ústavy (na sklonku srpna 1940) provedena likvidace jen otevřeně fašistických orgánů a organizací spojených s fašistickým režimem jako byly korporace, ozbrojené fašistické organizace tzv. aizsargů, instituce nucených prací apod. (vládní fašistická strana zde na rozdíl od Estonska a Litvy neexistovala), byla dovršena komplexní personální výměna vedoucích kádrů a čistka policie a demokratizace armády, vyměnění byli vedoucí pracovníci ve všech článcích spjatých s masovými sdělovacími prostředky; v ostatních složkách státního aparátu se prováděla extenzivní personální výměna (kompletně byli vyměněni jen vedoucí funkcionáři místních a ústředních orgánů). Etapa po přijetí ústavy je pak obdobím dovršení demokratizace orgánů státní moci a současně až tato etapa přináší postupnou likvidaci starých orgánů a formování nových již podle nové ústavy.²³ Uvedená čistka státního aparátu od fašistů a likvidace fašistických organizací však znamenala takový zlom, že již v poslední dekádě června 1940 ztratil státní aparát schopnost plnit úlohu nástroje buržoazní moci.²⁴ Podobný charakter měla demokratizace v rovině řízení národního hospodářství. Pod firmou státní kontroly se fakticky zrodila dělnická kontrola; v souvislosti s tím a na základě dalších opatření buržoazie prakticky ztratila možnost disponovat svým vlastnictvím. Význam změny charakteru moci vystupuje i v tom smyslu, že se stát stal již v dosavadním vývoji hlavním článkem řízení ekonomiky, z čehož lze vyvodit dosah takových kroků, jako byla výměna kádrů ve státních finančních institucích, státních podnicích a v akciových společnostech s rozhodujícím

²² Srv. např. tehdejší základní dokumenty KS Estonska. Istoričeskij archiv, 1960, č. 3, s. 15, 24–29.

²³ E. Žagars, *Socialist transformations in Latvia*, Rīga 1978, s. 179–180; A. K. Biron, *Socialističeskaja revolucija 1940 g. v Latvii*, Izvestija AN Latvjiškoj SSR, 1980, č. 8, s. 5.

²⁴ Tak např. státní bezpečnost získávají již v těchto dnech do rukou komunisté ve všech třech republikách.

státním podílem. Takto revoluční masy získávají otěže řízení ekonomiky země ještě před přijetím znárodnovacích zákonů.

Právě tato cesta důsledné demokratizace, která nemohla být jen ryze antifašistickým opatřením, nýbrž za daných podmínek v Pobaltí musela nabourávat přímo samy základy kapitalismu, byla pak nejvhodnější cestou, která vedla neproletářské složky pracujících mas k pochopení historické nutnosti likvidace kapitalismu a napomáhala vykořeňování buržoazního vlivu na tyto složky.²⁵ Ty proto zůstávají ve společném táboře s proletariátem i v etapě přechodu k socialistické přestavbě, byť zpočátku vyhlášení sovětské moci chápaly zúženě, často jednorozměrně jen jako prostředek národní záchrany.

Linie komunistů v Estonsku, Lotyšsku a na Litvě ve druhé polovině třicátých let a především v roce 1940 tak znamenají úspěšné tvůrčí rozvinutí závěrů VII. kongresu Komunistické internacionály, představují jejich první zdařilé dovedení do konečných důsledků a tak mj. dokládají svůj obecněhistorický význam naznačený výše.

ПО ПОВОДУ МЕСТА ЗНАЧЕНИЯ РЕШЕНИЙ
VII КОНГРЕССА КОММУНИСТИЧЕСКОГО
ИНТЕРНАЦИОНАЛА В РЕВОЛЮЦИОННОМ ДВИЖЕНИИ
ПРИБАЛТИКИ

Статья намерена объяснить специфику развития революционного движения в Прибалтике в междувоенное время и именно в течение 30 годов, открыть качественные изменения происшедшие как последствия решений VII конгресса Коминтерна и наметить смысл этих изменений как составной части существа процессов, которые привели в Прибалтике к революциям 1940 года в качестве первых революций второго этапа всеобщего кризиса капитализма перешедших в социалистические преобразования. Задача последовательного наполнения линии единого рабочего фронта в связи с укрупнением значения общедемократических и всенародных требований и с нарастанием места лозунгов обороны национальных интересов и даже защиты национального существования в политике компартий в конкретных условиях второй половины 30 годов в Прибалтике закономерно проявилась в качестве инструмента объективного формирования политического лагеря социалистической революции. На такой платформе в последствии произошли в странах Прибалтики в июне 1940 года антифашистские перевороты и новые народные правительства еще в рамках антифашистских и общедемократических мероприятий (именно в сфере политической власти и управления экономикой страны) проводили по существу начало ломки капиталистического строя, которое открыло путь к систематическим социалистическим преобразованиям и к перерастанию новой системы политической власти в диктатуру пролетариата.

²⁵ Tento moment zvláště podtrhl I. Sa a t na konferenci o sporných otázkách dějin socialistických revolucí v r. 1940 v květnu 1969 v Tallinu. Srv. Istorija SSSR, 1969, č. 6, s. 244.